

PREGRŠT NOVIH PRILOGA O ČAKAVSKIM IDIOMIMA I HRVATSKOME JEZIČNOM IDENTITETU

Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 21. rujna 2015. u Splitu.

Ur. Sanja Vulić. Split: Književni krug, 2020.

U okviru 27. Knjige Mediterana Književni krug Split organizirao je znanstveni skup *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* koji je održan 21. rujna 2015. u Splitu. Na tome je skupu sudjelovalo osamnaest znanstvenika koji su u svojim izlaganjima prezentirali različite čakavološke teme. Premda je tijekom posljednjih 150-ak godina objavljeno nebrojeno mnogo radova, studija i knjiga posvećenih čakavskim organskim idiomima, kao i pisanim spomenicima i književnim tekstovima nastalima na čakavštini, novo je doba, uz kontinuiranje starih, donijelo i neke nove znanstvene izazove. Na predavanjima održanima u Splitu u rujnu 2015. predstavljeni su novi pristupi nekim starim temama i problemima u čakavološkim istraživanjima, kao i nove smjernice te nove perspektive i polazišta u izučavanju žive i pisane čakavske riječi.

U travnju 2020. Književni krug Split kao 109. knjigu *Biblioteke Knjiga Mediterana* objavio je zbornik radova nastalih na temelju izlaganja održanih na tome znanstvenom skupu. Zbornik *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* koji obasiže 127 stranica uredila je Sanja Vulić. Ta publikacija započinje uvodnom "Riječju urednice" u kojoj je objašnjena sadržajna koncepcija i predstavljena struktura samoga *Zbornika* koji se sastoji od dvaju dijelova. Prvi dio naslovljen je "Čakavština u prošlosti i sadašnjosti", a drugi "Suvremeni čakavski mjesni govori (metodologija istraživanja, dijalektološki pristup) i suvremena popularna čakavska pisana riječ"; prvi dio sadržava četiri, a drugi tri znanstvena rada. Premda je samo sedmero izlagača sa znanstvenoga skupa održanoga 2015. godine priredilo svoje radove za tisak, ponovno se i na ovome primjeru pokazalo da kvaliteta i kvantiteta znanstvenoga rada nisu nužno proporcionalne, povezane i uvjetovane. Iako svojim opsegom možda i nije tipična zbornička publikacija, *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* sadržava priloge koji donose itekako vrijedne nove znanstvene spoznaje.

Prvu tematsku cjelinu *Zbornika*, podnaslovljenu *Jezična baština, migracije, inojezični kontakti*, otvara izvorni znanstveni članak Amira Kapetanovića "Čakavnost najstarijih hrvatskih jezičnih potvrda". Rad obasiže osam stranica, a nastao je na temelju istraživanja dijela starohrvatskih jezičnih potvrda, koje nisu isključivo u najstarijim tekstovima na hrvatskome jeziku. Iz prikupljenih su starohrvatskih potvrda koje datiraju iz razdoblja od 11. do 15. stoljeća izdvojene one značajke koje se mogu smatrati najstarijim karakterističnim

čakavskim obilježjima. Na temelju predstavljenih jezičnih osobitosti i analiziranih primjera autor zaključuje da ranohrvatske jezične potvrde do 11. st. nemaju isključiva obilježja čakavnosti jer čakavskoga narječja tada nije ni bilo, ali se u 12. i 13. st. pojavljuju prve distinktivne čakavske značajke (premda malobrojne), koje se odražavaju i u najstarijim hrvatskim i crkvenoslavenskim tekstovima iz toga razdoblja.

Za tim radom slijedi izvorni znanstveni članak Sanje Vulić “Što nam danas znači čakavština?” koji se proteže na devetnaest stranica, a u kojemu autorica nudi svoj pogled na status čakavštine u posljednjim trima desetljećima. Ističući koje izazove, ali i opasnosti novopobuđeni interes za čakavske idiome nosi sa sobom, S. Vulić rasvjetljava neke naizgled poznate teme i ustaljena mišljenja. U središnjemu dijelu rada skreće se pozornost na čakavsku dihotomiju sjeverozapad – jugoistok, koja je ocrtana kroz usporedbu dvaju čakavskih mjesnih govora, govora grada Hvara i govora Vrbnika na otoku Krku, koji pripadaju različitim dijalektima toga narječja, kao i različitim njegovim prostorno-jezičnim kompleksima. S. Vulić analizira i komparira fonološke, morfološke i leksičke jezične značajke potvrđene u tim dvama govorima, zaključujući da velik broj njihovih razlika svjedoči u prilog tomu da, unatoč podudarnostima, nije moguće govoriti o jedinstvenome čakavskom sustavu, iz čega proizlazi netočnost raširene postavke o velikoj međusobnoj sličnosti svih čakavskih dijalekata i govora. U sljedećemu se segmentu rada podsjeća na bitnu međusobnu različitost čakavskih obalnih i otočkih govora u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji te štokavskih obalnih govora na tome području. U suvremeno se vrijeme naime često potpuno besmisleno govori o jednome dalmatinskom dijalektu, mada se na tome teritoriju, izuzevši pritom dubrovačko područje, govori dvama čakavskim i jednim štokavskim dijalektom. S. Vulić ističe da je za razumijevanje čakavštine, ali i hrvatske dijalektologije općenito, potrebno poznavati što je moguće veći broj mjesnih govora s različitih područja, uključujući i izvrsno očuvane govore u dijaspori. Usto, zaključuje autorica, nužno je poznavati i jezik hrvatskih pisaca, posebice onih iz razdoblja od 14. do 17. st., jer se tada pisani jezik još uvijek u velikoj mjeri temeljio na organskim idiomima.

U izvornome znanstvenom članku “Hibridne složenice i lingvistički kalkovi u čakavskim govorima (kao posljedica hrvatsko-talijanskih jezičnih dodira)” Ljerke Šimunović proučavaju se neki talijanski elementi prisutni u lokalnim čakavskim govorima splitske županije koji su posljedica bilingvizma i bikulturalizma iz svakodnevnoga života, a koji pridonose bogaćenju organskih idioma mnogim novonastalim riječima i konstrukcijama. Kroz stoljeća svakodnevnoga i jezičnog suživota asimilacija se elemenata talijanskoga podrijetla u hrvatskim organskim idiomima odvijala kroz procese aklimatizacije i integracije koji su bili rezultat križanja hrvatskoga i talijanskog jezika. U radu koji se proteže na osamnaest stranica analizirani su najprepoznatljiviji primjeri hibridnih složenica i lingvističkih kalkova u čakavskim govorima splitske županije nastali spajanjem jezičnih elemenata dvaju jezika. Tako

posuđenice talijanskoga podrijetla dobivaju hrvatske elemente (prefikse i sufikse), a događa se i obratno, da hrvatske riječi preuzimaju talijanske sufikse. Ponekad se pojavljuju i potpuno nove riječi sastavljene od riječi jednoga i drugog jezika, ili se pak kalkiraju (prevode) talijanske riječi i frazemi, a zabilježen je i nemali broj morfosintaktičkih kalkova. Izvorom su građe za provedeno istraživanje bili postojeći rječnici čakavskih organskih idioma (Splita, Kaštela, Trogira, Brača, Hvara, Visa i Čiova), kao i djela Marka Uvodića, Miljenka Smoje i Sonje Senjanović-Peračić. Na temelju predstavljene raščlambe ekscerpiranih hibridnih složenica i lingvističkih kalkova autorica rada zaključuje da se u svakodnevnome govoru osobine čakavskih govora utemeljene na hrvatsko-talijanskim dodirima uglavnom gube, ali njihove se potvrde i dalje mogu pronaći u pisanim vrelima kao što su rječnici mjesnih govora ili književni i humoristični tekstovi pisani lokalnim čakavskim idiomima.

Marijana Alujević autorica je rada “Iskoristivost romanskoga leksičkoga fonda splitskoga govora u glotodidaktičke svrhe” koji zaključuje prvi dio *Zbornika*. U tome se izvornome znanstvenom članku koji obasiže osamnaest stranica prikazuju rezultati istraživanja temeljenoga na pretpostavci da govornici splitskoga mjesnoga govora raspoložu potencijalnom prednošću u obliku olakšanoga razumijevanja i usvajanja dijela vokabulara talijanskoga jezika. Uvjetovano je to geografskim, povijesnim i kulturološkim razlozima: prisutnost romanskih posuđenica u splitskome govoru čini određeni dio fonda talijanskoga jezika bliskim i dostupnim, ortografski i fonološki transparentnim i jednostavnim za razumijevanje. Zbog toga se u govornika toga mjesnog idioma stvara svijest o bliskosti dvaju jezika, a to se neminovno odražava i na pedagoški kontekst. Rezultati provedenoga istraživanja u skladu su s malobrojnim studijama koje su se bavile utjecajem dijalekta materinskoga jezika na učenje stranoga jezika jer se potvrdilo da doista postoji povezanost poznavanja leksika splitskoga govora i uspjeha pri inicijalnome razumijevanju dijela talijanskoga leksika kod ispitanika učeničke dobi. Vrijednost je rada M. Alujević zasigurno dvostruka: osim što je riječ o tipu istraživanju kakvih je doista malo (i u svijetu, a pogotovo u hrvatskome jezikoslovlju), dragocjeno je i osvješćivanje potrebe za osmišljavanjem i obogaćivanjem materijala koji se rabe na početnome stupnju učenja talijanskoga kao stranog jezika prilagođenim dijalektalnim sadržajima, čime bi se ujedno učenika, s njegovim iskustvom, identitetom, kulturološkom pripadnošću i poznavanjem lokalnoga (ujedno njegova materinskoga) idioma, postavilo u središte pedagoškoga procesa.

Drugi dio *Zbornika* započinje zanimljivim preglednim radom Irene Miloš “Metodološka načela u istraživanju čakavskih govora” u kojemu autorica na šesnaest stranica donosi svoja promišljanja o metodologiji i praksi terenskih istraživanja organskih (čakavskih) idioma u 21. stoljeću. Slično Sanji Vulić, i Irena Miloš upozorava na važnost provođenja što većega broja terenskih istraživanja mjesnih govora i njihova opisivanja na svim jezičnim razinama, pri čemu svakako valja imati na umu višeslojnost postojećih temeljnih metodoloških načela,

ali i poznavati mnoge kako jezične, tako i izvanjezične podatke. U radu se razmatra metodologija nekih terenskih istraživanja u dijalektologiji te se iznose primjeri primjene tih metodologija u istraživanju čakavskih govora proizašli iz autoričinih vlastitih istraživanja (onih kastavskoga govora, govora Studene, govora triju generacija Hrvata u Trstu). Metodološki postupci terenskoga dijalektološkog rada u suvremeno se doba trebaju prilagođavati, pa i interdisciplinarno proširivati sukladno potrebama i tijeku samoga terenskog rada. Zaključeno je da se određeni mjesni govor može opisati “tradicionalno” (uzimajući u obzir odraze što starijega jezičnog stanja), ali pritom se ne trebaju zaobilaziti ostali, drugačiji rezultati istraživanja – sve se terenski dobivene informacije mogu uklopiti u opis govora, a metodologija istraživanja, ako je to sukladno zacrtanim ciljevima, može podrazumijevati i generacijsku uključenost. Temeljni se ciljevi dijalektoloških istraživanja u principu do današnjih dana nisu promijenili i cjelovita je jezična slika hrvatskih narječja težnja svakoga dijalektologa, a veća i sveobuhvatnija istraženost govora omogućuje prelazak i na druge jezične razine te nudi i mogućnost komparativnih analiza. Sve to podrazumijeva uključivanje i sociolingvističkoga pristupa, kao i nekih drugih izvanjezičnih podataka (primjerice, povijesnih i etnoloških / kulturnoantropoloških) u onolikoj mjeri koliko je to potrebno, utvrđuje I. Miloš na kraju svojega razmatranja.

Izvorni znanstveni članak Marijane Tomelić Ćurlin “Jezične posebnosti govora Kućišta na zapadnom dijelu poluotoka Pelješca” na dvanaest stranica donosi opis fonoloških i morfoloških značajki toga mjesnoga govora. Građa je za rad prikupljena terenskim istraživanjima, a središnji se dio rada sastoji od dvaju dijelova: fonološke i morfološke analize. Prikaz fonološkoga sustava kućiškoga govora sadržava opis njegova samoglasničkoga, suglasničkoga te naglasnoga sustava. Predstavljeni su inventar i distribucija samoglasničkih jedinica, odrazi glasa **a*, prednjega nazala **e*, stražnjega nazala **o* i slogotvornoga **l*, odraz jata itd. Naznačene su temeljne odlike suglasničkoga sustava kućiškoga govora: inventar i distribucija suglasnika te niz suglasničkih pojava, od kojih možemo izdvojiti, primjerice, postojanje “srednjih” glasova *č* i *ž*, stabilnost glasova *f* i *x*, ovjeravanje značajki iz skupine adrijatizama (zamjene dočetnoga *-m > -n*, delateralizacije *l > j*, slabljenja šumnika na dočetku zatvorena sloga), zanimljiv trojaki razvoj dočetnoga *-l* (njegova vokalizacija u *a* te redukcija u *jd. m. r.* glagolskoga pridjeva radnoga i neizmijenjen *-l* u imeničkim riječima), razvoj različitih suglasničkih skupina itd. Inventar naglasnoga sustava govora Kućišta obuhvaća pet naglasnih jedinica i prednaglasnu duljinu, a opisana je i distribucija svih tih jedinica. U drugome dijelu rada M. Tomelić Ćurlin predstavlja neke morfološke značajke ovjerene u kućiškom govoru. U morfologiji imenica zabilježena je uglavnom kratka množina imenica *m. r.*, u *G mn.* imenica svih triju rodova rabi se gramatički morfem *-a*, a gramatički su morfemi *DLI mn.* imenica svih triju rodova sinkretizirani. Usto, autorica bilježi i potvrde različitih zamjeničkih oblika, kao i neke morfološke značajke brojeva. Infinitivi su glagola *knji*, a u tvorbi

kondicionala prvoga rabi se poseban oblik glagola “biti” specifičan za čakavsko narječje. Na temelju prikaza odabranih fonoloških i morfoloških jezičnih značajki autorica zaključuje da je govor Kućišta, koji je dijelom južnočakavskoga ikavskog dijalekta, iako je u pojedinim segmentima sačuvao svoju čakavnost, u velikoj mjeri prožet mnogobrojnim štokavskim elementima koji supostoje uz one izvorne čakavske.

Posljednji je prilog u *Zborniku* prethodno priopćenje Martine Bašić “Morfološke jezične značajke neobjavljene pjesničke zbirke griškoga pjesnika i šansonijera Nevena Barca”. Taj je rad, koji obasiže dvanaest stranica, nastavak autoričina istraživanja jezičnih osobitosti zbirke *Za povidit i kantat* koja je ranije raščlanjena na fonološkoj razini, a novim prilogom M. Bašić nastavlja upotpunjavati jezičnu sliku idioma kojim piše Neven Barac. U raščlambi morfologije imenica izdvojene su i oprimjerene značajke poput postojanja palatalnoga i nepalatalnog nastavka u G jd. i NAV mn. imenica ž. r., kratke množine imenica m. r., ništičnoga gramatičkog morfema u G mn. imenica ž. i s. r. te gramatičkoga morfema *-i* u G mn. imenica m. r., nesinkretiziranih morfema u DLI mn. imenica svih triju rodova itd., a zabilježeni su i mnogi zamjenički oblici specifični za sjeverozapadni čakavski prostorno-jezični kompleks. U morfologiji glagola potvrđuje se uporaba čakavskoga glagolskog oblika za tvorbu kondicionala, pojava krmjih infinitiva i glagolskih priloga sadašnjih, kao i veći broj drugih glagolskih osobitosti tipičnih za sjeverozapadne čakavske govore. Analizom morfoloških jezičnih značajki ovjerenih u zbirci *Za povidit i kantat*, od kojih mnoge pripadaju skupini arhaičnih, konzervativnih čakavskih obilježja, potvrđeno je da se njezin autor dosljedno služi govorom Grižana, svojim materinskim mjesnim govorom koji je dio primorskoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga čakavskog dijalekta.

U *Zborniku* se kao zaseban prilog nalazi program znanstvenoga skupa *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* održanoga u Splitu u rujnu 2015., kao i popis sviju recenzenata koji su sudjelovali u postupku znanstvenoga recenziranja objavljenih radova. Publikaciju zaključuju dva kazala: “Kazalo osobnih imena” i “Kazalo geografskih pojmova”.

Netom predstavljen iscrpan prikaz radova objavljenih u zborniku *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet* potvrđuje konstataciju iz uvodnoga dijela ovoga osvrta: premda se na početku trećega desetljeća 21. stoljeća može činiti da je čakavska živa i pisana riječ tijekom stoljeća i pol intenzivnih istraživanja već opisana “uzduž i poprijeko”, novo vrijeme nosi posve nove izazove i njima prilagođene metodologije i rješenja: kako u pristupima određenim temama, tako i u načinima njihove obradbe i prezentaciji dobivenih rezultata. Sedam radova koje sadržava ovaj *Zbornik* dokazom su da je čakavština i dalje nepresušno vrelo za još nebrojena znanstvena istraživanja, a pritom donose i nemali broj konkretnih smjernica kako nekim čakavološkim temama i izazovima pristupati u budućnosti.

Ivana Nežić